

Suomen Vaunuhistoriallinen Seura
Vagnshistoriska Sällskapet i Finland

Söderlångvik 15.4 2018

Årsmöte i muséet

På årsmötet presenterades bokslutet från föregående år, ansvarsfrihet för styrelsen beviljades, ny styrelse valdes samt ordförande för pågående år och verksamhetsgranskare. Till ordförande valdes Axel Cedercreutz och till styrelsemedlemmar Margareta Segersven, Heikki Heiskanen, Isabella Salenius, Carin Knape och Karl-Henrik Jönsson. Till verksamhetsgranskare valdes Mika Korpivaara och till suppleant Anne Marie Aminoff. Mötet leddes av Barbro Cedercreutz. Alla val gjordes med enhälliga beslut. Efter mötet serverades en mycket smaklig lunch i Gårdens trivsamma Café och efter lunchen presenterades Gårdens karaktärsbyggnad samt vagnsmuséet.

Söderlångvik fungerade först som Amos Andersons (1878-1961) sommarresidens och som representationsgård. Senare bodde han permanent på gården och där även dog han. Idag fungerar gårdens huvudbyggnader som museum.

Pojken Amos Valentin Andersson

Det ursprungliga släktnamnet hade två s-bokstäver, men det kändes antagligen finare med bara en s-bokstav och den andra föll bort i något skede.

Amos Andersons barndomshem ligger inte långt från Söderlångvik.

Fadern var en fattig bonde och Amos hade fem bröder varav en av dem avled redan som spädbarn. Amos var den näst yngsta. Det fanns ingen elektricitet i hemmet och Amos mindes det som en stor fest när det för första gången tändes en oljelykta i huset.

Det har väl alltid varit vanligt att fråga barn vad skall de bli när de blir stora och då man frågade Amospojken på samma sätt, svarade han alltid kort, att han skall bli rik. Efter det här målet strävade han hela livet.

Amos var inte speciellt fäst vid hemgården snarare tvärtom. Efter att han flyttat bort hemifrån besökte han hemmet mycket sällan och då nästan alltid i sällskap med någon annan. Fadern sades varit mycket sträng och det hade väl satt sina spår i Amos.

I övrigt var han mycket fäst vid Kimito neiden, Kimito ön och Kimito kyrkan. Skolgången började i byskolan, som en torparfru höll.

Undervisningen riktade sig på grunderna i läskonsten för torpfrun kunde inte själv skriva. Skrivkonsten kom senare att höra till de svagare vitsorden i Amos skolbetyg, fast han som vuxen fungerade som huvudredaktör för flere tidningar. Från den första skolan mindes Amos främst lärarinnans händer som ständigt sökte hans hår för att kunna lugga honom. Från byskolan

flyttade Amos till Vreta folkskolan och skolans riktiga lärare Adèle Weman och Oskar Jansson fäste sig vid den känsliga och flitiga Amos och de blev vänner för livet. När lärarna blev pensionerade från skolan tyckte Amos att pensionen var för liten och han betalade lika mycket till åt dem båda som pensionen hade varit, hela livet ut. Dessutom tog Amos hand om deras läkar- och sjukhusavgifter.

Amos i handelsinstitutet

Efter folkskolan sökte sig Amos till handelsinstitutet i Åbo och avgångsbetyget därifrån blev hans ända examen för övriga examen hade han inte. Avgångsbetyget fick han 1898. Han bad om att få en ny rock till avslutningsfesten, men fick ingen. Pappan lär ha skrutit i byn att Amos hade på avslutningsfesten den sämsta rocken, men det bästa betyget. Detta var dock inte helt sant, för betyget var klart under klassens medeltal.

Den första arbetsplatsen som motsvarade utbildningen

På hösten 1898 fick Amos sin första arbetsplats som motsvarade utbildningen. Han blev anställd som kontorist på sjöförsäkringsbolaget Triton. Där kom han på idén att grunda en försäkringstidskrift. Han skrev, planerade ombrytningen och delade ut tidningen som anställd på Triton och arbetsgivaren ställde sig positivt till den energiska unga kontoristens förehavande för i tidningen beskrevs också Tritons verksamhet i positiv anda.

Redan under Tritons tid föddes idén att producera en liknande tidskrift som försäkringstidskriften, men som mera allmänt skulle behandla affärsvärlden och näringslivet.

I början av 1900 talet reste han till Tyskland och gick på föreläsningar under två terminer i försäkringsämnen i Göttinge universitet. Eftersom hans grundutbildning var bristfällig begränsades utbildningen att följa med föreläsningarna. Hemresan gjorde han via London där han uppehöll sig i flere månader kanske bara för att förbättra sin engelska. Från den långa resan återvände han till Åbo i april 1902.

Man vet inte exakt vad han sysslade med när han återvände hem. Kanske han bara fortsatte att utveckla idén av en ny mera kommersiell tidskrift. I Tritons tjänst fortsatte han inte mera.

Brevet som Amos höll livet ut i sin plånbok

Den 10 november 1902 fick Amos ett brev från August Ramsay, som frågade honom om det var möjligt, att genast komma till Helsingfors följande morgon och träffa honom. Ramsay hade planer på att grunda ett brandförsäkringsbolag för industrin. Om uppdraget skulle visa sig bara tillfälligt så skulle Amos resekostnader återbetalas. August Ramsay var en inflytelserik person i försäkringsbranschen och tidigare minister. Följande morgon kl. 9 står unga Amos i Ramsays tambur.

Amos blev det nygrundade brandförsäkringsbolagets först anställda kontorist. Brevet han fick av Ramsay sparade han i plånboken livet ut. Ganska snabbt befordrades Amos till aktuar och fick sköta

bolagets försäkringsberäkningar och tariffstabeller.

Ramsay uppskattade den unga energiska aktuarens förehavande, som vid sidan om sitt eget arbete, publicerade försäkringstidskriften där man behandlade försäkringsskyddet i positiv anda. Det Ramsay inte visste var att Amos fortfarande hade planer på att grunda en mera omfattande merkantil tidning. Amos stannade till slutet av 1907 i brandförsäkringsbolagets tjänst. Det första numret av "Mercator Tidskrift för Finlands näringsliv" publicerade Amos 1906 när han fortfarande var anställd i brandförsäkringsbolaget. Ramsay insåg att hans energiska aktuar, vars talrika sidosysslor redan försvårade hans egentliga arbete, behövde nya utmaningar.

Amos får inflytelserika förtroendeuppdrag

Ramsays inverkan på den unga Amos karriär slutade inte här. I februari 1909 fick Amos inbjudan att bli medlem och sekreterare i "Städernas allmänna brandstodsbolag" och dess stadgeändringskommitté. Uppdraget betraktade Amos som en stor ära. 1911 valdes Amos till suppleant i styrelsen för brandförsäkringsbolaget, vart han blivit anställd som kontorist för nio år sen. Han valdes också 1911 som suppleant till livförsäkringsbolaget Kalevas styrelse och till ordinarie medlem från 1919.

Amos fick också inbjudan, och var en välkommen gäst, vid August Ramsays lunchbord. Under dessa luncher blev han bekant med inflytelserika herrar från affärs- och kulturkretsar. Namn som Ernst Tilgmann, Frans Stockmann, Olof Nykopp, Eero Järnefelt, Wolter Ramsay, Wilhelm Rosenlew, Erik Rosenlew, och Rafael von Frenckell blev bekanta. Den till industri- och affärsvärlden inriktade tidningen Mercator fick snabbt fotfäste trots den blygsamma början och upplagan steg kraftigt för Amos använde i artiklarna inflytelserika experter. Förutom tidningen publicerades kommersiella publikationer och specialnummer till affärsvärlden.

Amos grundar reklambyrå

I oktober 1907 grundar Amos en reklambyrå, den Nordiska Annons-

byrå Amos Anderson. Amos gjorde också publiceringsavtal om andra publikationer och inkluderade alltid i avtalet att han som utgivare av publikationen kunde trycka den på sitt tryckeri, trots att det inte då ännu fanns något eget tryckeri.

Amos köper tomt och boktryckeri

I juli 1908 köper Amos en tomt vid Georgsgatan 27, där det fanns ett gammalt trähus. I september samma år köper han boktryckeriet Valo. Arkitekten W.G. Palmqvist, som var en ungdomsvän från Åbo, får i uppdrag att planera ett nytt hus i sten på tomten för ett tryckeri med fem våningar varav en våning bör vara under jorden. Redan vid årsskiftet flyttas Valos maskiner till det nybyggda huset. I mars 1909 startade det nya tryckeriet, som också får namnet Mercator. Till tryckeriet skaffades det också nya maskiner och i början av 1910 fungerar det nya tryckeriet för fullt.

Amos finansierade sina betydande investeringar nästan alltid med lån från banker och försäkringsbolag samt med skuldbrev. Han var mästare på att skaffa pengar och krediter alltid när det behövdes.

Amos förvärvar Tidnings och Tryckeri AB

Amos gjorde på hösten 1907 ett kontrakt med förlagsaktiebolaget Tidnings och Tryckeri om tidningen Nya Pressens annons- och orderförsäljning. Han inlöste en aktie i bolaget i början av kontraktet. Bolagets aktiekapital var utspritt och Amos skaffade sig flere aktier stegvis och överraskade bolagets styrelse vid bolagsstämman 1910 med att framvisa att han ägde aktiemajoriteten i bolaget. Hela den gamla styrelsen fick sparken och ersattes av Amos män, exempelvis August Ramsay. Med aktiemajoriteten fusionerade Amos bolaget i Mercator. Bolaget ägde också en värdefull fastighet i hörnet av Unionsgatan och Norra Magasinsgatan, som i sammanhanget också kom till Amos.

Alla Amos projekt lyckades dock inte. Det första försöket att publicera en dagstidning misslyckades och bringade en stor förlust. Han grundade dagstidningen Dagens Tidning vars första provnummer kom ut den 7.12

1911 och den sista tidningen 19.3 1914. Mellan Amos och tidningens chefredaktör var det en evig tvist om tidningens linje. Amos tyckte att han som finansär har rätten att påverka linjen och chefredaktören tyckte att bara han bestämmer om det ämnet. Det blev aldrig en enhet i saken mellan herrarna och efter den här erfarenheten utser Amos sig själv också till chefredaktör i kommande tidningsprojekt.

Amos köper och säljer aktier

Amos har anslutit sig till Börsklubben och ägnade sig också åt att köpa och sälja aktier. Som aktiehandlare kunde han betraktas som försiktig. Han tog inte några stora risker och höll sig till branscher som var honom bekanta och gynnar företag där han har bekanta.

Amos köper Tilgmans bok- och stentryckeri

Även bok- och stentryckeriet Tilgmans erövring startar med en akties innehav. Vid bolagsstämman den 15 september 1916, där Amos var med för första gången, äger han endast en aktie. Två månader senare den 14 november vid en extra bolagsstämma har Amos 428 aktier. På extra bolagsstämman den 8 januari 1917 har Amos 1911 aktier vilket garanterade honom en absolut majoritet och Amos blev företagets verkställande direktör. För de anskaffade aktierna hade Amos betalt 3 1/2 gånger mer än vad marknadspriset var.

Under hela inbördeskriget var Amos i Stockholm. Han reser till Stockholm den 10 oktober 1917 och återvänder först i slutet av april 1918. Den tiden var det svårt att få visum till Tyskland och han hoppades redan från början att han kunde komma lättare till Tyskland via Sverige. På vårvintern lyckades det och förutom viktiga kontakter i tryckeribranschen så publicerades en artikel om Tyskland i Mercator. Tyskland var det ledande landet inom den tekniska utvecklingen i boktryckeribranschen och därför viktig för Amos affärsgrän.

För Amos var det alltid viktigt hur sakerna såg ut utåt och han uppträdde i Stockholm som en finsk framgångsrik och förmögen affärsman, vilket han dock också var. Han bodde i Stockholms finaste hotell och

förhandlade i hotellets sviter, men till grunden var han anspråkslös, till och med noga, när det gällde honom själv. Det visste inte hans affärskontakter, att han i själva verket bodde i ett litet enkelt rum i den mörkaste knuten av hotellets innergård.

Han skickade med jämna mellanrum, meddelanden till Finland att man skall skicka åt honom stora summor kontanta medel. Han motiverade inte sina behov av pengarna på något annat sätt än att han förhandlar om affär eller att han har gjort affär. Pengarna frigörs alltid på något sätt, men det har blivit oklart var det egentligen fråga om affärer eller en oro över pengarna i det ostabila Finland.

I Sverige hade man framgångsrikt genomfört fusioner av stentryck och branschrationaliseringar. Amos bekanta sig med dessa noggrant för med Tilgmann affären kom också företagen Kemigrafi och Chromo samt fastigheterna Annegatan 18, Andreigatan 8 och 10 samt Årholmsgatan 9. Dessutom hade han skaffat samma år Tavastehus sten- och boktryckeri.

Under inbördeskriget fungerade i Stockholm Finlands vänner, Finanskommittén som hade i uppgift att samla in medel för att stöda det vita Finland. Sällskapet leddes av inflytelserika personer inom industrin, handeln och politiken. Enligt Amos egna ord så föreslog han åt Erik von Frenckell, som hade en ledande position inom sällskapet, att han kunde ta hand om sällskapets bokföring. Han fick uppdraget och grundade en bokföringsbyrå som växte till en byrå på åtta personer. Byråns uppgift var senare av stor betydelse när det redogjordes vad hade samlats in, och vart var medlen kanaliserade.

Värnplikten hotar

När han återvänder till Finland från sin långa resa är han 39 år och hör till de personerna som kallas till värnpliktsuppbåd. Tanken av att han skulle måsta klä sig i militäruniform var förskräckande för honom, och han lämnade inte heller den här saken helt åt ödet. Amos samlade intyg att han behövdes för att tjäna fosterlandet på annat håll.

- Han har ett intyg att han ännu behövs i Stockholm för att avveckla och slutrapportera Finanskommitténs affärer.

- Chefen för Generalstabens topografiska avdelning hade givit intyg att Amos behövdes som nödvändig föreståndare för reproduktion och tryckning av Generalstabens nya terrängkartor för kartorna trycks på Amos tryckeri.

- Helsingfors stads kommunalfullmäktigens sekreterare hade givit intyg på att Amos tryckeri trycker alla kommunala trycksaker och att direktör Andersons närvaro på tryckeriet är alldeles nödvändigt för att de kommunala trycksakerna utförs regelrätt, enligt leveransvillkoren och utan avbrott.

- Ur statsarkivet gräver han fram ett gammalt intyg från år 1900 där man konstaterar i den dåtida värnpliktsuppbådsgranskningen att Amos är olämplig för militärtjänst på grund av sin svaga kroppsbyggnad och magkatarr.

- Av medicinalstyrelsens förra chef, som övergott till överläkare på försäkringsbolaget Kaleva, hade "under edesförpliktelse" intygat att Amos led av sömnlöshet, oro, svindel, darrning av händerna och ömhet samt svaghet i fötterna och behövde därför specialtillverkade skor. Av dessa orsaker har han "ofta varit nödsakad att vistas vid badorter i ut- och hemlandet".

Till värnpliktsuppbådsgranskningen traskar han den 14 juni 1918 förtroendefull med dessa intyg under armen och får intyg på att han "befunnits oduglig för militärtjänst".

HBL

Hufvudstadsbladet och Dagens Press-tidningarna var 1920 i allvarliga ekonomiska svårigheter. På hösten 1920 började Amos förhandla med den dåvarande ägaren A.R. Frenckell om att köpa tidningarna. Som resultat av förhandlingarna flyttades tidningarna till ett nybildat bolag grundat av Amos, vars verkställande direktör Amos var. Det nya bolaget och publiceringen av HBL och Dagens Press började under Amos ledning den 1 januari 1921.

Amos Anderson som riksdagsman

Amos övertalades att ställa upp som kandidat i riksdagsvalet 1922. Han

blev vald, men han trivdes inte riktigt i riksdagsjobbet och var ofta oenig med partiledningen. Riksdagen upplöstes ungefär vid halva perioden och det var en lättnad för Amos, för han hade redan beslutat sig att han inte mera ställer upp för riksdagsjobbet, som tog mycket tid och var långtråkigt.

Han kom att hålla ett offentligt tal i Åbo den 26 januari 1924, där han kraftigt kritiserade SFP:s riksdagsgrupps majoritet och partistyrelsen. I talet uppmanade han också att samarbete med moderata finska grupper. Talet uppmärksammades synligt i tidningspressen och det började svalla in önskemål om att Amos ännu skulle ställa upp i riksdagsvalet. Till slut gav han efter och gick med på att stå inför en ny nominering. Amos var snarare mera motiverad av valkampanjen än av det parlamentariska arbetet för från samma valkrets nominerade också partiets generalsekreterare som varit en av huvudmotståndarna i riksdagsarbetet. Valets slutresultat blev att Amos valdes in från valkretsens överlägset och partiets generalsekreterare föll från riksdagen.

Amos musik- och tefester

Thyra Hanemann f. Gahmberg skrev i sin dagbok: "På festen såg jag Mannerheim, flere ministrar samt en lång rad riksdagsmän, journalister och tidningsfolk. Nog är det lustigt med den där småbondesonen från Kimito som får alla samhällets spetsar att samlas och bli fascinerade av sina idéer."

(Som en extra anteckning kan tilläggas att den här sammanfatningens skribent har som barn haft lyckan att personligen känna Thyra Hanemann som en vänlig, trevlig och generös tant.)

Villa Ekuddens köp och donation

Amos var impulsiv, och alla hans idéer var inte alltid tänkta till slut. Ett sådant var kanske den i maj 1924 köpta Villa Ekudden i Mejlans. Han behövde inte jugendvillan och bodde där aldrig varaktigt, och visste inte ens riktigt vad han skulle göra med den. Han hade ett gott förhållande med president Kallio, som ofta klagade på att presidentens slott är så obekvämt som bostad och att han hellre skulle

bo någonstans på landet. Amos fick av klagomålet idén att donera Ekudden till staten till presidentens sommarbostad. Före donationen gjorde han en stor renovering för att villan skulle vara i främsta skick för presidenten.

Mellan åren 1922 och 1927 köper Amos gårdar, åker- och skogsmark, holmar och stora vattenområden närmast i Kimito och närliggande kommuner. I slutet av år 1927 äger han mark i fyra kommuner i Kimito, Dragsfjärd, Västanfjärd och Pargas som tillsammans består 7000 hektar jord och stora vattenområden.

Söderlångvik

Av de skaffade gårdarna anser han att Söderlångvik har den vackraste miljön och han beslutar sig att bygga en ny karaktärsbyggnad som lämpar sig bättre för presentationsändamål än det gamla stockhuset.

Planeringen av den nya huvudbyggnaden fick igen Palmqvist och byggarbetet utfördes mellan åren 1934 och 1935. Den gamla stockgjorda huvudbyggnaden revs inte ner, utan lämnades inne i den nya byggnaden. Mellan åren 1937 och 1938 byggdes ännu på båda sidorna av byggnaden lägre flyglar med plana tak som fungerar som terrasser.

Tvångsinlösnings tiden

Mellanfredstidens och efter fortsättningskrigets tvångsöverlåtelse tillämpades på Amos marker på strängaste sättet. Orsaken var att han inte själv bodde på gårdarna, och fast han med räkenskaper annat bevisade, så tyckte tjänstemännen att han inte behövde gårdarna för sitt uppehälle. Hans beräkningar bevisade att den förlust som företagen bevisligen gjorde täckte han med inkomster från jord- och skogsbruket. Men fast ingenting hjälpte, var ändå Amos entydiga order: "ingen får avskedas, utan alla bör beredas förtjänstmöjligheter".

Donatorn Amos

Många privatpersoner, föreningar, skolor, muséum, vetenskaps- och konstkreisar, och offentliga byggnader som Kimito kyrka, Nädendals kyrka och Pargas kyrka fick alla del av Amos givmildhet.

Minnesord

En finskspråkig förläggare sammanfattade kortfattat och träffande: "han var orubbligt rättvis".

Epilog

Jobbade själv mellan 1972 och 1978 i adressen Georgsgatan 27, Helsingfors, alltså i huset som Amos byggt. Var produktionschef i en fotosättnings- och reproduktionscentral som var grundad i början av 1972. Till bolagets ägare hörde Tilgmann och HBL samt tre andra stora tryckerier. Bolaget var grundat med ett för den tiden stort aktiekapital och alla ägarna hade lika stora andelar. Bolagets uppgift var att framställa ägarföretagens textframställning med en för branschen ny datorbaserad fotosättningsteknik samt att skola ägarföretagens personal till den nya tekniken. Produktionsutrymmena var förra boktryckeriet Mercators lokaler och mitt arbetsrum var ovanför den sk. Mercator gången. Till mitt arbetsrum gick man från intilliggande dörren där Amos gått hem, och från mitt arbetsrum kom man också direkt till produktionsutrymmet dvs. till det förra boktryckeriet Mercators utrymmen.

Först nu vid utarbetandet av den här sammanfattningen har jag förstätt att bolaget inte bara fungerade i Amos byggda hus utan där existerade också Amos anda. Initiativet till att grunda bolaget kom från de av Konstsamfundet ägda bolagen dvs. Tilgmann och HBL. Till samarbetspartner och delägare hade man också skaffat finskspråkiga företag. Företaget använde som det första bolaget i Finland en helt ny teknik i branschen, man tillämpade också en kontrollerad branschrationalisering, fast man i rask takt övergick till den nya tekniken i ägarföretagen, så sades ingen upp. Den kontrollerade branschrationaliseringen berörde ca tusen yrkesmänniskor inom den grafiska industrin. JJ

Källor:

Hufvudstadsbladet under 50 år 1864-1914, *Egidius Ginstrom* 1964. Amos Anderson, *Torsten Steinby* 1979.